

SHAXSNING PSIXIK JARAYONLARI .PSIXOLOGIYANING ASOSIY MEZONLARI

Eshonqulova Dilfuza Muxamadiyevna

Sariosiyo tumani 20-DMTT direktori

Annotatsiya: *Psixika (qadimgi yunoncha: ψυχικός, psychikos — „ruhiy“) yoki ruhiyat — yuksak darajada tashkil topgan materiyaning voqelikni alohida shaklda aks ettirishdan iborat xususiyati. Asosan, sezgi, tasavvur, tafakkur, irodaviy xatti-harakat va boshqa subyektiv obrazlarda aks etadi. Psixika materiyaga nisbatan ikkilamchi, xreila. Bu psixikaning mavjudlik usuli (psixika miya xususiyati)da va uning mazmuni (psixika — obyektiv olamning subyektiv obrazi)da ko‘rinadi.*

Kalit so‘zlar: *psixika, Fundamental psixologiya , Ruh Ong fenomeni,Sub‘yektning bevosita tajribasi ,Moslashuvchanlik,*

Ruhiy faoliyatning kelib chiqishi

Psixika materiya taraqqiyotining muayyan bosqichida — tirik organizmlarda sezuvchanlikning alohida shakli yoki his qilish qobiliyati paydo bo‘lishi bilan vujudga kelgan. Tirik mavjudotning morfologik-fiziologik tuzilishi murakkablashuvi, unda nerv sistemasining vujudga kelishi va taraqqiy etishi, bosh miya, uning katta yarim sharlarining shakllanishi va takomillashishi jarayonida rivojlangan. Psixikaning o‘ziga xos organi insonda va oliy darajada rivojlangan hayvonlarda bosh miyadir. Psixika — subyektivlik bilan obyektivlikning birligidir. Psixik faoliyat doimo muayyan subyektga xos bo‘lib, uning individual xususiyatlari bilan bog‘langandir. Ayni vaqtda psixika obyektiv olamning muayyan manzarasini yaratuvchi miya in‘ikos faoliyatining real jarayoni sifatida obyektivdir. Psixika psixik jarayonlar, holatlar va insonning psixik xususiyatlarining zohiriy birligidir. Psixika rivojining oliy shakli — inson psixikasidir. Uning paydo bo‘lishi va rivojlanishida insonga xos bo‘lgan atrofdagi olam bilan o‘zaro munosabatga kirishish usuli — mehnat hal qiluvchi rol o‘ynagan. Inson psixikasi faqat biologik taraqqiyotning emas, ijtimoiy-tarixiy taraqqiyotning ham mahsulidir. Ijtimoiy, mehnat amaliyoti oliy, faqat insongagina xos psixika shakli — oyagni vujudga keltirdi. Inson psixikasining eng muhim xususiyati — ishlar, hodisalar va boshqalarni oldindan ko‘ra bilish va o‘zi nima qilishini rejalashtirishdan iborat. Inson obyektiv voqelikdagi predmetlar va hodisalarni tajribaga asoslanib idrok qiladi. Insonning psixik faoliyati asosida birinchi va ikkinchi signal sistemalarining o‘zaro ta’siri yotadi. Psixikaning muhim tomoni uning reflektorlik tabiati, ya’ni reflekslar hosil bo‘lishi, bu jarayonning to‘xtovsiz va qat’iy kechishidir. Real psixika faoliyat ko‘rinishida mavjud. Faoliyatda u shakllanadi, namoyon bo‘ladi va bilib olinadi. Inson psixikasining shakllanishida ta’lim va tarbiya muhim rol o‘ynaydi. Ta’lim va mehnat jarayonida har bir shaxs psixikasining individual rivojlanishi yuz beradi, bu insoniyat to‘plagan moddiy va ma’naviy boyliklarni o‘zlashtirishdan iboratdir. Psixikani psixologiya o‘rganadi[1].

2) Psixika o'zga alohida olam emas; u organik hayotning yuksak shakllaridan bo'lib , faqat hayvonlar va odamlarga xosdir. hayvonlar bilan odam, o'simliklardan farq qilib, yolg'iz organik hayotga ega bo'libgina qolmay, balki, shu bilan birga, psixik hayotga ham egadir. Lekin ma'lumki hayvonlarning psixik hayoti insonlarnikiga qaraganda soddaroqdir. Odam psixikasi hayvonlar psixikasidan sifat jixatidan farq qiladi. Odamda psixik hayotning yuksak shakli ong - bordir. Odam ongli mavjudotdir.

Psixologiya fani quyidagi bo'limlarni o'z ichiga oladi:

- Fundamental psixologiya — ruhiy faoliyatning qonunlari, dalillar va mexanizmlarni aniqlaydi;

- Amaliy psixologiya — fundamental psixologiya ma'lumotlariga tayanib o'rganadi;

- Amaliyotli psixologiya — psixologik bilimlarni amaliyotda qo'llash bilan shug'ullanadi.

Psixologiya tibbiyotning ruhiy buzilishlarni aniqlash va davolash bilan shug'ullanadigan psixiatriya va ruhiyat orqali organizmga terapevtik ta'sir o'tkazish yordamida kishilarni emotsional, shaxsiy va ijtimoiy tabiatli muammolardan xalos etish bilan shug'ullanadigan psixoterapiya bo'limi bilan chambarchas bog'langan.

PSIXOLOGIYA PREDMETI

Psixologiya fanining predmeti tarix davomida va turli xil psixologiya yo'nalishlari nuqtai nazaridan turlicha tushuniladi. Zamonaviy psixologiya uchun psixologiya predmetini izlash hali ham dolzarbligicha qolmoqda.

- Ruh (XVIII asrning boshiga qadar barcha tadqiqotchilar);

- Ong fenomeni (ingliz empirik assotsianists psixologiyasi — D. Xartli, Djon Styuart Mill, Aleksandr Ben, Gerbert Spencer);

- Sub'yektning bevosita tajribasi (strukturizm — Vilgelm Wundt);

- Moslashuvchanlik (funksionalizm — Uilyam Jeyms);

- Ruhiy faoliyatning kelib chiqishi (psixofiziologiya — Ivan Mixaylovich Sechenov);

- Xulq (bixeviorizm — Jon Uotson);

- Oqsiz ravishda (chuqur psixologiya: psixoanaliz — Zigmund Freyd, individual psixologiya — Alfred Adler, analitik psixologiya — Karl Gustav Yung);

- Obrazlarni qayta ishlash jarayoni va ushbu jarayonlarning natijalari (geshtalt-psixologiya — Maks Vertgeymer);

- Inson mavjudligi muammolari (gumansitik, jumladan, ekzistentsial psixologiya — Abraxam Maslou, Karl Rodjers, Viktor Frankl, Rollo Mey, ontopsixologiya — Antonio Menegetti va pozitiv psixologiya — Martin Seligman);

- «Miya» axborot tizimi tomonidan axborotni qayta ishlash jarayonlari, insonning o'rganish qobiliyatlari (kognitiv psixologiya — Jorj Miller, Gerbert Saymon, Allen Nyuell, Noam Xomski, Devid Grin, Jon Swits va boshqalar);

- V. A. Mazilovning fikricha, insonning ichki dunyosini ilmiy psixologiya predmeti deb hisoblash maqsadga muvofiq.

PSIXOLOGIYA OB'YEKTI

Psixologiya fanining ob'yekti — turli ruhiy fenomen tashuvchilarning jamlanmasi bo'lib, ularning asoslari xulq-atvor, faoliyat, katta va kichik ijtimoiy guruhlardagi odamlar o'rtasidagi munosabatlari hisoblanadi.

PSIXOLOGIYA VAZIFALARI

- Psixik hodisalarning mohiyatini tushunishni o'rganish;
- Ularni boshqarishni o'rganish;
- Olingan bilimlardan amaliyotning turli sohalari samaradorligini oshirish uchun foydalanish;
- Psixologik xizmat amaliyotining nazariy asosi bo'lish.

PSIXOLOGIYA USULLARI (METODLARI)

- Ma'lumot to'plash usullari (o'z-o'zini kuzatish, kuzatish, faoliyat natijalarini o'rganish, hujjatlarni o'rganish, so'rovnomalar usuli, testlar usuli, tadqiqotlar, biografik usul);
- Ma'lumotlarga ishlov berish usullari (statistik tahlil, boshqa matematik usullar);
- Psixologik ta'sir ko'rsatish usullari (muhokamalar, treninglar, shakllantiruvchi tadqiqotlar, ishonitirish, ongiga singdirish, relaksatsiya va boshqalar);
- Elektronensefalografiya, tomografiya, magnitoensefalografiya va inson tanasidan o'ta oladigan 700-900 nanometr uzunlikdagi to'liq infragizil spektroskopiyasi asosida miya va alohida neyronlar elektrofiziologiyasi.

PSIXOLOGIYA TARMOQLARI

Zamonaviy psixologiya — bu ko'p tarmoqli fan hisoblanadi. Psixologiya tarmoqlari nisbatan mustaqil rivojlanayotgan yo'nalishlardir. Ular shartli ravishda fundamental (umumiy) va amaliy (maxsus)ga ajratiladi.

Psixologiyaning fundamental yo'nalishlari ruhiy hodisalarni o'rganishda umumiy ahamiyatga ega. Bu psixologiyaning barcha sohalarini birlashtiradigan va ularning rivojlanishi uchun asos bo'lib xizmat qiladigan bazisdir. Fundamental tarmoqlar odatda «umumiy psixologiya» deb ataladi. Umumiy psixologiya ko'rib chiqadigan asosiy tushunchalar quyidagilardir:

- O'rganish jarayonlari (hislar, tuyg'ular, e'tibor, g'oyalar, xotiralar, tasavvurlar, xotira, hayol, idrok etish, nutq, hissiyotlar, erkinlik, reflekslar);
- Psixik xususiyatlar (qobiliyatlar, ilhomlanish, temperament, xarakter);
- Psixik holatlar.

Umumiy psixologiyaning fundamental tarmoq sifatida paydo bo'lishi 1940-yilda «Umumiy psixologiya asoslari» nomli fundamental ishni yaratgan S. L. Rubinshteyn nomi bilan bog'lanadi.

Psixologiyaning amaliy ahamiyatga ega bo'lgan tarmoqlari amaliy deb nomlanadi. Bunday tarmoqlarga, masalan, pedagogik psixologiya, rivojlanish psixologiyasi, differentsial psixologiya, ijtimoiy psixologiya, klinik psixologiya, huquqiy psixologiya, sport psixologiyasi va boshqalar kiradi.

PSIXOLOGIYANING FANLAR TIZIMIDAGI O'RNI

Psixologiyaning o'rni ikki xil an'analar bilan bog'liq. Birinchisi, tabiiy fan intizomi bo'lish, ikkinchisi kundalik psixologiya o'rnini egallash istagi. V V. Petuxov va V V. Stolinning ta'kidlashicha, har ikkala maqsad ham erishib bo'lmaydi.

Kundalik psixologiya bilan taqqoslaganda, ilmiy psixologiya psixik hayotni o'rganish uchun kontseptual va metodik apparatiga ega maxsus intizomni ifodalaydi. Shu bilan birga, psixologiya uning o'rganish ob'yekti o'z holatlarini ichki aks ettirishga qodirligi dalili bilan bog'liq xususiyatlarga ham ega. Ilmiy va kundalik psixologiya bir-biridan tubdan farq qiladi, biroq o'zaro bog'liqligini saqlab qolgan holda.

Psixologiya tabiiy va gumanitar fanlar bilan ham bog'liqlikka ega. Psixologiya va tabiiy fanlar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik insonning biologik tabiatiga asoslangan. Biroq insonning o'ziga xos xususiyati yana shundaki, u ijtimoiy mavjudot bo'lib, uning psixik fenomenlari ko'p jihatdan ijtimoiy shartlar bilan belgilanadi. Shu sababli bu fan gumanitar fanlar bilan ham bog'liq. Psixologiyaning o'ziga xos xususiyati — bu ob'yekt va sub'yektning mos kelishi, ya'ni o'rganish instrumenti sifatida refleksiya dan foydalanish talabi.

Psixologiya masalalari uzoq vaqt davomida falsafa doirasida ko'rib chiqilgan. Faqat XIX asrning o'rtalarida psixologiya mustaqil fanga aylandi. Ammo falsafadan ajralib chiqqan bo'lsada, u bilan yaqin bog'liqligi saqlanib qolgan. Hozirgi vaqtda falsafa bilan birgalikda o'rganilayotgan ilmiy muammolar mavjud. Ushbu muammolarga shaxs tushunchalari, hayot maqsadlari, mafkura, siyosiy qarashlar, axloqiy qadriyatlar va boshqalar kiradi.

Psixologiya gipotezalarni tekshirish uchun eksperimental usullardan foydalanadi. Biroq, eksperiment usullar bilan hal etilmaydigan masalalar ham mavjud. Bunday hollarda psixologlar falsafaga murojaat qilishlari mumkin. Falsafiy-psixologik muammolar orasida inson ongining mohiyati va kelib chiqishi, inson fikrlashining yuksak shakllari tabiati, jamiyatning insonga va insonning jamiyatdagi ta'siri kabilar mavjud.

SOTSIOLOGIYA

Psixologiya ijtimoiy fanlar bilan chambarchas bog'liq. U sotsiologiya bilan ko'plab o'xshashliklarga ega. Sotsiologiya ijtimoiy psixologiyadan shaxsni va inson munosabatlarini o'rganish usullarini oladi. Psixologiya ilmiy ma'lumot to'plashning an'anaviy ravishda sotsiologik deb hisoblanadigan tadqiqot va so'rovlar kabi usullaridan keng foydalanadi. Psixologiya va sotsiologiya bir-biridan oladigan turli konsepsiyalar mavjud. Psixologlar va sotsiologlar milliy psixologiya, siyosat psixologiyasi, sotsializatsiya va ijtimoiy o'rnatmalar muammolarini birgalikda hal qiladilar.

TARIX

Tarixiy fanlar ham psixologiya uchun muhimdir. Psixologiyada tarixiy usuldan foydalanish psixik fenomenlarning elementar shakldan murakkab shakllarga filo- va ontogenetik rivojlanishini o'rganishdan iborat. Tarix va psixologiya yaqinligining asosi — zamonaviy inson insoniyat taraqqiyotining mahsuli ekanligi tushunchasidir. Psixologik hodisalarning tarixiy rivojlanishi masalalari ham evolyutsion psixologiya tomonidan o'rganiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Voxidov M. 'Bolalar psixologiyasi'. Toshkent. 1974 y.
2. Elkonin D.B. Detskaya psixologiya. M.: 1985g.
3. Muxina V.S. Detskaya psixologiya. M.: 1985g.
4. Nishonova Z.T 'bolalar psixodiyagnostikasi' Toshkent. 1998 y.
5. G'oziev E.G., Mamatov M.M. va boshqalar 'O'spirin psixologiyasi' Toshkent D.U 1992